

Helynévcsaták♥

Életpályámat 1960-ban a Hadtörténeti Intézet Hadtudományi Térképtárában kezdtem, polgári alkalmazott tudományos munkatársként. Az ELTE földrajz-térképész szakán szerzett friss diplomával ideálisnak látszó munkahely volt ez számomra a budai vár Kapisztrán tér 2. szám alatti műemléképületében, éppen a főbejárat feletti első emeleten, kimondhatatlanul sok katonai és polgári térkép között, atlaszok, domborművi falitérképek társaságában. Abban az időben kerültem ebbe az intézménybe, amikor több teherautónyi, régebbi időkből származó térkép érkezett ide archiválásra, tudományos feldolgozásra a Honvéd Térképészeti Intézetből. Ezek között éltünk, dolgoztunk mi három-három kutató- és segéderő naphosszat, kézbe véve, rendszerbe állítva mind egyes térképet címfelvételezés és leltári könyvbe való beírás céljából.

A térképek azonosításában legfontosabb adat a földrajzi név. Valamely terület földrajzi neveinek összességével, a települések, hegyek, dombságok, síkságok, folyók, patakok stb. neveinek történelmi alakulásával foglalkozó tudomány a *toponímia*. A toposzok térbeli elhelyezkedését szemlélve, a neveket többször leírva, a pontosításokhoz a helységnevtárakat gyakran lapozgatva nyilvánvalóan sok-sok helynév rögzült agyunkban. Hat év után elhagytam ugyan a térképtárat, először az MTA Hivatalába, majd a kandidátusi fokozat megszerzését követően az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetébe kerülve már egészen más feladatokkal, tudományos témakörökkel kerültem szembe. Ennek ellenére a városokkal, falvakkal kapcsolatos topográfiai ismeretek jórészt pályám végéig megmaradtak.

Már egyetemi hallgató koromban erős érzelmi szálak alakultak ki bennem a trianoni békediktátum előtti és utáni földrajzi nevek elemzéséhez, először Erdély, majd a '70-es évektől a Felvidék vonatkozásában. Igen bőséges ismeretségi körömben legfőképpen tanárok, kulturális munkások, falusi lelkészek voltak, s körükben nyilván hamar szóba került a földrajzi neveknek, a történelmi tankönyvek adatainak és legfőbbképpen a helynévanyagoknak 1920 utáni átalakulása. Az alábbiakban részletesen mindössze öt szlovákiai helység nevének kálváriáját mutatom be, amelyek kapcsán saját látásmódom és mások személyes tapasztalata, vagy éppen egyesek bosszantó tájékozatlansága is szóba kerül.

Štúrovo „kontra” Párkány

Kedves sógorom, Bak Zoltán az újpesti Faipari Szakközépiskola elvégzését (1961) követően nyugdíjazásáig (2002) a dunakeszi Vagonyárban dolgozott, leghosszabb ideig az ottani fagépműhely vezetőjeként. Újságolta egyszer Zoli – van annak már 40 éve is –, hogy a hétvégén vasúti találkozóra utaznak Štúrovóba. – Hová? – kérdeztem vissza. – Hát Štúrovóba! Vagy nem ismered te, nagy földrajztudós ezt a városnevet? Naponta számtalanszor elhangzik, az újpesti állomáson éppen úgy, mint Dunakeszin, hogy személy- vagy gyorsvonat indul Štúrovóba, és azon át tovább!

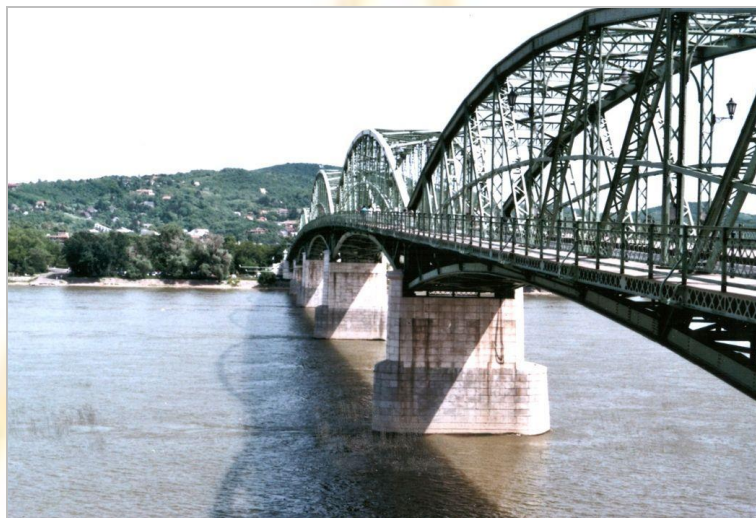
♥ A *Geográfus Hírlevél* szerkesztői kötelességüknek érzik, hogy a földrajztudomány neves képviselőinek visszaemlékezéseit megjelentessék, hiszen ezek sok érdekességet tartalmaznak szakmánk múltjából, és bizonyára az utókor számára sem haszontalanok. E számunkban RÉTVÁRI Lászlónak, az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetének korábbi munkatársának – akinek tudományos munkásságát kezdetben a népesség- és településföldrajz, majd 1974-1982 között a környezetkutatás és környezetminősítő térképezés, végül a természeti erőforrások földrajzi értelmezése és értékelése határozta meg – emlékező írását közöljük.

A hetyke kioktatásra persze magam sem válaszolhattam túl udvariasan: – Zolikám, te és a hozzád hasonló vasutasok tudhatnák: ahová titeket meghívtak, s ahol majd nyilván enni, inni, barátkozni, mulatozni fogtok, az a település nekünk, magyaroknak elsősorban Párkány! Legalábbis nekünk ez a város, szemben az ősi Esztergommal, a Duna bal partján mindig is Párkány maradt! – Mi az, hogy Párkány? – kérdez vissza Zoli –, talán tükörfordítása Štúrovónak? – Hát nem – válaszoltam –, a város mostani hivatalos névadója egy szlovák személy, nevezetesen Štúr, az utána következő „ovo” pedig egy képző. Érted már? – Nem egészen – mondta Zoli –, mert a főnökség csak štúrovói látogatásról értesített bennünket, de azért arról is, hogy ne féljen senki, mert odaát is magyarul beszélnek. De hát akkor mit tett az a nagy Štúr vagy Štúrovo, már nem is tudom melyik szó illik ide – gondolkodott el Zoli –, hogy a magyarok Párkány város nevét lecserélték Štúrovóra? – Jaj, Zolikám! Hát észre kellene már vennetek nektek, vasutasoknak és vasúti vagonkészítőknek, javítóknak, hogy nem messze Dunakeszitől, a határ túloldalán egészen Pozsonyig, az odavezető vasútvonal mentén, szinte mindenütt magyarok élnek többségben. Az érintett települések mindegyike a történelmi Magyarország helynévanyagának szerves része. Ezek több száz éve léteznek, míg a szlovák változatok csak néhány évtizede, minden hagyomány nélkül. S az, hogy a hangszóró a közbülső állomások magyar nevét soha nem közli, csak a szlovákot, az, hidd el, botrány. Hogy miért? Mert így szól a törvény! Ami pedig Ľudovit Štúr lelkész urat illeti, hát ő a mi Kossuth Lajosunk kortársa volt, de az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején éppen a másik oldalon. Mégis ő a városnévadó, pedig lehet, hogy a tiszteletes úr életében nem járt errefelé. De hát így szól a törvény: Szlovákiában a történelmi, mondabeli, irodalmi stb. hírességek nevét hordozó város- vagy községnevek egyedüli hivatalos formája a szlovák. A magyar változat legfeljebb a mindennapos érintkezésben lehetséges. Megjegyzendő, hogy Ľudovit Štúr Slovenskje Národňje Novini című politikai lapjában a legnagyobb lelkesedéssel értekezett a szláv testvériségről, és azt jövendölte, hogy korának világtörténelmi korszakváltozását az antik és a germán után a szláv kultúra csúcsra jutása fogja fémjelezni. Persze joggal kérdezhetjük, hogy ha már a szlovák nemzet felemelését, a szlovák parasztság megnyerését tekintette Štúr legfőbb feladatának, akkor miért nem szülőföldje egyik jeles települése viseli az ő nevét, és miért éppen a magyar Párkány? Ugyanakkor azt is el kell mondani, hogy a közelmúltban a Nyugati pályaudvaron járva jóleső érzéssel tapasztaltuk, hogy az indulás és érkezés helyét a magyar állomásnevek felsorolásával is hallhattuk. hasonlóképpen örömteli, hogy ma már a Google térképének magyar nyelvű változatában is láthatjuk magyar nyelven Szlovákia valamennyi olyan települését, amely már létezett 1920 előtt.

A következő héten kérdeztem aztán Zoli sógoromat, hogy na, milyen volt odaát? – Hát frankó – így mondta Zoli –, söröztünk, paterkáztunk, jókat nótáztunk magyarul, és a főnökök is egymás közt magyarul beszéltek, de azt azért furcsállottam, hogy vendéglátóink a Párkány városnév kiejtésétől tartózkodtak. Érteni értették, a te javaslatodra én is így mondtam, de ők szemérmesen hallgattak, beszéd közben nem vették szájukra Štúrovo helyett a Párkányt. Egyébként más dolgokban őszinte volt a beszélgetés, akár munkáról, akár fizetésről, családról, életmódról volt szó.

Zolival ez a tanulságos affér régen volt, és az utóbbi években azt tapasztalhatjuk, hogy a görcsök valamelyest oldódnak. Már nem javítják ki az embert, ha Párkányt mond, vagy ha családostul a szép párkányi strandon töltjük az időt, mindenhol a hangosbmondón is magyarul szólnak, s mindenütt kiszolgálják bennünket, akár forint ellenében is. Tehát érzékelhetően javulófélben vannak a magyar-szlovák viszonyok, s talán a politikai kapcsolatok is változnak a visegrádiak közötti szolidaritás miatt. Jóleső érzés tapasztalni, hogy Párkányról és vidékéről – főleg nagy ünnepek idején – újra átjönnek a falvakból a kurta szoknyás asszonyok és lányok Esztergomba, a nagymisére és az azt követő multságokra, mint ahogy mi is szívesen átmegyünk a Mária Valéria hídon (1. kép) – amit némileg ironikusan romos voltában évtizedeken keresztül a csehszlovák–magyar barátság hídjának neveztek – naponta akár többször is, mert hogy

lehetséges, nincs semmi akadály. Úgy érzékeljük, hogy a két nép, vagyis a szlovák és a magyar nép között a megbékélés számai rajzolódni ki, és talán a települések elnevezése körüli sok évtizedes makacsság is oldódni fog, mindkét fél számára elfogadható megoldásokkal, s ebbe remélhetőleg beletartozhat, hogy a dél-szlovákiai magyarok által (is) lakott települések vasútállomásaira kiírják a szlovák mellett a magyar nevet is.

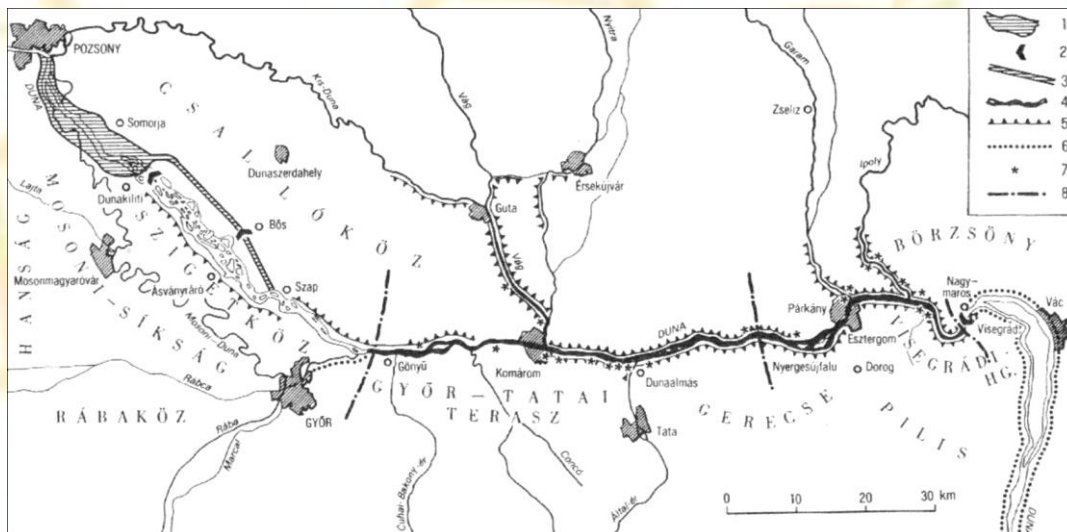

1. kép. A Párkányt Esztergommal összekötő Mária Valéria híd

Gabčíkovo „kontra” Bős

A Gabčíkovo–Nagymarosi Vízlépcsőrendszer (GNV) környezeti hatásaival kapcsolatos tudományos és társadalmi viták Magyarországon a 80-as évek elején felerősödtek. Az olykor szenvedélyes felhangokat sem nélkülöző diskurzus több körülményből fakadt. Először is abból, hogy a komplex energetikai, hajózási, és árvízbiztonsági célokat szolgáló vízlépcsőrendszer megvalósítására irányuló magyar–csehszlovák „Közös egyezményes terv” (1977) csak a GNV közvetlen kárelhárítási feladataival foglalkozott (a szerződő felek sajátjaként), de a műtárgyrendszer várható környezeti hatásaival csak a problémafelvetés szintjén. Ezt érzékelve kérte fel a Parlament Környezetvédelmi Bizottsága az Akadémiát – mint az ügyben közvetlenül nem érintett tudományos szervezetet –, hogy az illetékes szervek bevonásával készítsen a GNV-ről egy hatástanulmányt. A szervezési és koordinációs feladatok vitelével az MTA főtitkára a Földrajztudományi Kutatóintézetben működő Természeti Erőforrások Koordinációs Irodát bízta meg, amelynek az 1982-ben a már nyugdíjas Tóth Miklós bányamérnök, majd 1983-tól személyem volt a vezetője. (Az alábbiakban a vízlépcsőrendszer akkori és megnyugtatóan azóta sem megoldott problémáiról itt nem szólnunk, ez nem feladata az ismertetett mondandónak.) Pál Lénárt akadémikus, az MTA főtitkára 1982 őszén azzal hívott össze egy szűk körű megbeszélést Láng István főtitkárhelyettes, illetve Tóth Miklós és személyem részvételével, hogy a kezdeményezett akadémiai vizsgálat célját, módszerét körvonalazzuk, és tegyünk javaslatot a szoros határidőhöz (1983. április) kötött feladatban részt vevő tudományos és gyakorlati szervek körére. Ezt a felelősségteljes munkát a pontos címadással lehetett kezdeni, voltaképpen ez is volt az indító értekezlet rendeltetése. Több órás vita, egyeztetés végén a *Gabčíkovo–Nagymarosi Vízlépcsőrendszer adott műszaki megvalósítása esetén várható környezeti hatások előrejelzése* címben állapodtunk meg. Ezt követően Pál Lénárt főtitkár megkérdezte, van-e még valakinek bárminemű kérdése, megjegyzése. Én szót kértem, két „apró” kérdés figyelembevételére. Az első, hogy a Nagymarosi szó végéről hagyjuk el az *i* betűt, mint ahogy a Budapest–Bécs–München gyorsvonat esetében sem írunk jelzős *i* betűt. A felvetést mindenki helyeselte. Ezt követően hozakodtam elő a másodikkal, nevezetesen hogy a Gabčíkovo után írjuk oda zárójelbe téve a Bős településnevet. Ez már kis vitát váltott ki („Mi az, hogy Bős?”), s noha ez tisztázódott, továbbá az is, hogy a vízlépcső legfontosabb műtárgyát, a gátat a vízerőteleppel ez a település –

amely lakosságának döntő része magyar – fogadja be, a Bős név zárójeles szerepeltetése továbbra is kérdéses maradt, mert – mint mondták –, a Lázár György magyar és Lubomír Štrougal csehszlovák miniszterelnök által aláírt alapidokumentumban nem szerepel a Bős név. Az a javaslat született, hogy a döntés előtt meg kell kérdezni Straub F. Brunó akadémikust, a kormány Környezetvédelmi Bizottságának elnökét, hogy mi a véleménye. Szerencsére a javaslat nála meghallgatásra, elfogadásra talált, így a munkálatok végéig minden tanulmányban Gabčíkovo (Bős)–Nagymaros Vízlépcsőrendszert írtunk, sőt a viták során is egyre inkább felváltotta a Bős név a Gabčíkovót. Hogy az érintett határterület földrajzi neveiben mindenki tájékozott legyen, hamarosan szerkesztettem közhasználatra egy térképvázlatot, és 1990-től publikációimban már olyan térképvázlatot szerepeltettem, amelyikben csak a magyar táj-, folyó- és településnevek vannak feltüntetve (1. ábra).

1. ábra. A Bős–Nagymaros Vízlépcsőrendszer hatásterületének térképvázlata a magyar földrajzi nevek feltüntetésével. Jelmagyarázat: 1 – víztározó; 2 – duzzasztómű; 3 – üzemvízcsatona; 4 – duzzasztott folyamszakasz; 5 – védgát; 6 – mederrendezés; 7 – védelmi létesítmény; 8 – hatásterületen belüli hidrológiai régió. (In: Márfoldi G. – Rétvári L. 1991: Geofizikai javaslatok a Bős–Nagymaros Vízlépcsőrendszer környezeti hatásainak vizsgálatához. *Földrajzi Értesítő* 40. 1–2. p. 27.).

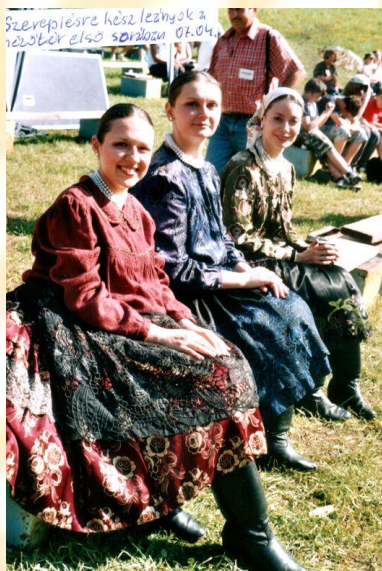
Ami a település nevét illeti, arra Mészáros Péter újságírónak a *Szél-járás* című folyóirat 2016. évi 1. számában közzétett *Régi-új város a tündérbertben (Bős)* című írása ad teljes választ. A lényeget sommázva a Bős név dokumentált eredete a 13. századig vezethető vissza, míg a mostani Gabčíkovo név 1948-tól hivatalos. A névadó Jozef Gabčík a náci protektor Reinhard Heydrich meggyilkolása által vált csehszlovák nemzeti hőssé, és ezért „váltotta le” a hatalom Böst és tette Gabčíkovóvá. Mészáros Péter megjegyzi, hogy a helyi lakosság mindmáig a Bős nevet érzi magáénak. A település bizonyos értelemben mégis szerencsés, ugyanis nem egy kifejezetten magyarelles szlovák nemzetébresztő nevét akasztották a nyakába.

Bőssel kapcsolatban még egy történetet érdemes felidézni. 1983 tavaszán Diószegen a Kaukázusról tartottam volna diavetítéses előbeszámolómat, de már egy negyedóra elteltével az egyik férfi szavamra vágott: – Mondja, tanár úr, mi lesz velünk itt a bősi gát megépítése után, nem szakad a nyakunkba a felduzzasztott víz? Szépen elmondtam, hogy ennek kicsi a veszélye; de ebből is látható, hogy a helyi politika nemigen adott tájékoztatást az érintett lakosságnak, milyen pozitív és negatív következmények várhatók a vízlépcsőrendszer megépítésétől.

Bratislava „kontra” Pozsony

A '60-as évektől kezdődően rendszeressé váltak a szakmai kapcsolatok a magyar és a szlovák földtudományi intézetek között. A földrajztudományban ez még inkább egyértelmű lett azzal, hogy kétévenként magyar–szlovák, illetve szlovák–magyar földrajzi szemináriumokat rendeztek előre kijelölt témakörökben a két főváros földrajzi intézeteiben, persze mindkét oldalon az egyetemeket is bevonva. A Magyar Földrajzi Társaság éves vándorgyűléseinek északi megyékhez kötött programjait rendre kiegészítette szlovákiai tanulmányúttal. Szóval egyre gyakrabban és egyre többen jártak a szomszédoknál. És eközben mindkét oldalon „eltanulták” a geográfusok tisztelni egymás eredményeit, és elfogadni a nem túl erős másságot. Például a földrajzi nevek használatában. Az esztergomi vár sétányáról lenézve nem váltott ki ellenérzést, ha a szlovák kollégákban a Duna bal parti testvérvárost a magyar előadó Párkányként aposztrofálta, mint ahogy fordított esetben a szlovák kolléga Esztergom szlovák szinonimájaként Ostrihomot mondott. A találkozások ráébresztették a feleket arra, hogy a nyelvet kivéve kultúránk mily sokban azonos vagy rokon. Például a nótázásban számos olyan dal került elő, amelynek dallamát mindkét oldalon ismerik, ha más vereséttel is. A népdalok már csak ilyenek a Kárpát-medencében. Minden helyi népcsoport kedvére költött versezetet adott dallamra. De azért ebbe a kölcsönös megértésbe éket tudott verni a Gustáv Husák és Vasil' Biľak nevével fémjelezhető szűkkeblű nacionalizmus sugallta államrend. Ennek példaként továbbra is előfordult, hogy a szlovák államvasúton haladva a vonaton a kalauz megkérdezte – bár a vasúti jegyen ott volt a célállomás – hová megyünk; amikor a válaszuk az volt, hogy Pozsonyba, a helyreigazítás nem maradhatott el.)

Családom, majd barátaim Zselízre (szlovák néven Želiezovce) járásának szokása egy véletlen találkozással indult. Erdélyi barátaink legszívesebben augusztus 20-án jöttek hozzánk Budapestre. Egyik alkalommal fent a Halászbástyán kért tőlünk tüzet cigarettára való gyújtásához Urbán György zselízi tanár, a magyar tanítók énekkarának oszlopos tagja. Már egy hét múlva ott voltunk nála családotul, s aztán a kirándulások egész sorát élveztük közösen Zoboraljától a Magas-Tátráig és Gombaszögig (2–4. kép). Ennek nyomán a '70-es évektől többen eljártunk a zselízi fesztiválokra, és megdöbbenéssel tapasztaltuk, hogy a szinte 100 százalékgig magyar vendégsereg ellenére a konferálás, a tájékoztató írásbeliség csakis két nyelven lehetett. Ez azonban semmiség volt ahhoz az élményhez képest, hogy a Csemadok ténylegesen mozgósítani tudott minden magyar közösséget, Csallóköztől Bodrogközig, a város főutcáján felvonulva, táblán feltüntetve a település magyar és szlovák nevét.

2. kép. Menyecskék Gombaszögön

3. kép. Akkor kilencéves lányunk gampáldi lányok között

4. kép. Húsvéti hangulatkép a Garam bényi magaspártján

A '70-es évek végén az egyik zselízi fesztiválon ismerkedtem meg a nagyfödémesi születésű Schweitzer Ferenc diószegi (Sládkovičovo) „földijeivel”, nevezetesen az akkoriban Diószegen lakó Görföl házaspárral, akikkel sok éven át igen termékeny, máig tartó baráti kapcsolatunk alakult ki. Görföl Jenő jóvoltából több előadást tarthattam Pozsony-vidék városaiban, falvaiban. Többször előfordultam Pozsonyban, a Csemadok székházában is, egyik alkalommal Görföl Jenő összeismertetett Lacza Tihamérrel, a magyar nyelvű *Hét* szerkesztőjével, aki kérte, hogy írjak a lapjukba. No, innen indul a Bratislava „kontra” Pozsony földrajzinév-konfliktusom. Már többedik írásom jelent meg a *Hétben*, amikor Tatabánya környezetvédelmi problémájáról értekeztem. Írásomat azzal indítottam, hogy Pozsonyból Budapestre utazva a Dunától nem messze elérjük a Tatai-medencét. Lacza Tihamér nemigen nyúlt bele írásaimba, de ez esetben már az első szónál korrekcióra kényszerült, mert magyar nyelvű újságban sem lehetett egy írást Pozsony szóval kezdeni, csak Bratislavával. Tehát a politika tabuvá tette a főváros ősi magyar nevét. Ezt éppúgy tilos volt leírni, mint ahogy a vasút esetében magyarul bemondani Štúrovót vagy a csehszlovák–magyar egyezményben feltüntetni Gabčíkovo magyar megfelelőjét, azaz Böst.

Nagyjából ebben az időben, vagyis 1980 körül érkezett intézetünkbe hivatalos kiküldetésben Prágából egy kedves cseh kolléganő. Vezetéknevére már nem emlékszem, de arra igen, hogy keresztneve Jana volt. Kollégák között a napi érintkezésben egyébként is a keresztnév használata volt általános, tehát én is Janát mondtam, ő pedig (oroszul beszélve) Lászlóként szólított meg. Nos, a néhány napos intézeti ismerkedés, kutatókkal való szakmai konzultáció után a hazautazás előtti napon a kedves szöke Janát Keresztesi Zoltán kollégámmal (aki 60 éve jó barátom) elkalauzoltuk egy Bakony-vidéki, Balaton környéki tanulmányútra. A szép kora őszi napon már a késői ebédnél is túl voltunk, amikor Janának eldicsekedtünk, hogy milyen sok várost, tájat ismerhettünk meg Csehországban az Óriás-hegységtől a Moldva–Százava völgyén át a Šumaváig, illetőleg Chebtől České Budějovicén át Znojmoig. S amikor áttértünk volna Szlovákiára, nyilvánvalóan Pozsonnyal indítottunk, kétszer-háromszor is kimondva a számunkra igen fontos város magyar nevét. Mire a kedves Jana visszakérdezett: mi az, hogy Pozsony? Egy pillanatra megdermedtünk, majd legott válaszoltunk, természetesen Bratislaváról van szó. Mire ő azt válaszolta, hogy Bratislava német megfelelőjét, Pressburgot ismeri, ezt tudománytörténeti ügyek kapcsán a csehek rendszeresen használják, de Pozsonyt még sohasem hallotta. Na, erre kitört a balhé. Szegény Jana nem értette, hogy ez a két jámbor magyar miért lett egyszerre ilyen ingerült, majd néhány perc múlva szótlán szinte egész Budapestig. Hát igen! Ilyen apróság miatt válhat egy jónak induló kollegiális kapcsolat, egy szép utazás feszültté. S csak Jana távozása után jutottunk Keresztesi kollégával arra a következtetésre, hogy a cseh kolléganő csak részben hibáztatható tájékozatlansága miatt, merthogy a mai (akkori) cseh tankönyvek, atlaszok szerint nincs, nem létezik Pozsony. Teljességgel érthetetlen, hogy miért hagyják le az atlaszok, a tankönyvek, az útikönyvek, a turistatérképek Pozsony ősi nevét? És vajon meddig még?

Hron „kontra” Garam – Levice „kontra” Léva

Az iskolateremtő Pécsi Márton akadémikus (1923–2003), az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet felvirágoztatója, három évtizeden át igazgatója gondolatvilágában, cselekvéseiben, tudományos kapcsolataiban kétséget kizáróan a természeti földrajz tudományának szolgálatában állt. Mind hazai, mind nemzetközi szinten kiemelkedő volt szakmai presztízse; hazánkban és számos ország akadémiaiban igen magas kitüntetések, elismerések birtokába jutott, azaz nemzetközi elismertsége is kimagasló volt. Mint vezető beosztású közvetlen munkatársa évtizedeken át tapasztalhattam páratlan szorgalmát, kitartó szervező, irányító munkáját. Nos, ez a tiszteletre méltó tudósember jól ismerte ugyan a magyar államiság történetét, a magyar kultúra értékeit, mégis a határainkon belüli és az azokon kívüli sorskérdéseink kevésbé izgatták. Azaz nemzeti, nemzetiségi kérdésekben visszafogottan nyilvánult meg, sokkal inkább, mint az általa vezetett intézmény vagy akár a hazai geográfusszakma számos ismert művelője.

Történt, hogy valamikor a '80-as évek közepe táján a hazai geográfia meghívott előadójaként részt vett a Csehszlovák Földrajzi Társaság Léván megtartott tudományos ülészekán, sok-sok külföldi vezető kutatóval együtt. Amikor Léváról hazajött és közvetlen kollégáinak szerzett élményeivel előállt, szokásától eltérően igen erősen méltatlankodott. Nehezményezte, hogy a szlovák kollégák mennyire intoleránsak a földrajzi nevekkal kapcsolatosan. Elmondta, hogy az egyik napon végimentek a Garam jobb és bal partján és több feltárásnál, jellemző, teraszos felszíneken megálltak. Ilyenkor Pécsi Mártonnak szinte mindenhol volt megjegyzése, kiegészítése, adott esetben elismerő szava az új kutatási eredmények bemutatásához. Tehette ezt, mert a Garam vidékét már esztergomi gimnazistaként jól ismerte, a '40-es évek elején rendszeresen átjárt ide, azaz a hegyekből érkező folyóvizek teraszaival, a táj geomorfológiai fejlődéstörténetével fiatal korától szinte élete végéig rendszeresen foglalkozott, s az itteni tapasztalatai sokban segítettek későbbi, a Duna-völgy kialakulásáról írott munkáját. A hozzá érkező kérdésekre szükség szerint németül, oroszul vagy angolul válaszolt, ám magyarázatai közben nagyon zavarta, hogy a kirándulásvezető szlovák kutató mindjárt a szavába vágott, ha egy folyót, kisebb vízfolyást vagy települést a magyar nevezéktan szerint azonosított. Mivel több helyen megálltak, mindig közbevágott az illető. 30 év távlatából persze már nem emlékezhetem arra, hogy konkrétan hol volt ebből kisebb-nagyobb inzultus, de az elsőkre jól emlékszem: amikor Pécsi Márton kiejtette, hogy Garam, mindjárt közbevágott, hogy Hron, s ha Léva került említésre, azon nyomban elhangzott a kiigazítás, hogy Levice. És ez így folytatódott a Garam mentén a Duna felé haladva. Amikor már a sokadik inzultust kellett volna lenyelnie, Pécsi Márton elvesztette a türelmét, mondván, engedtessek meg neki, hogy idegen nyelvű magyarázata közben a földrajzi neveket magyarul mondja. Egyszerűen azért, mert így ismerte meg és a szakirodalomban is ezek a földrajzi nevek szerepelnek. Megjegyezte továbbá, hogy tapasztalja, közbevágó kollégája is jól ismeri a magyar folyó-, táj-és városneveket, mert azon nyomban tud replikázni a szlovák megfelelővel. Még egy frappáns visszavágással is élt, erre különösen jól emlékszem. Azt mondta a nyilvánosság előtt: – Nézzék, itt áll mellettem Zólyomi Bálint akadémikus, nemzetközileg ismert botanikus, Közép-Európa növényföldrajzának elismert tudósa, és gondolja, hogy azért, mert maguk megváltoztatták a folyók, a városok neveit, akkor majd Zólyomi professzor úr is legyen Zvolensky? No, erre abbamaradt a froclizás. A terepbejárás végén, valahol Zselíz vagy Léva környékén a konferencia résztvevőit bevezették az egyik, abban az időben jól működő termelőszövetkezetbe. Pécsi Mártonra mindjárt rátaláltak ott a téesz vezetői, agronómusai, és élénk beszélgetésbe kezdtek. Mire az egyik orosz geomorfológus odaszólt a másiknak: – Na nézd, Márton a saját nyelvén beszél az itteni dolgozókkal! Erre a másik nagy bölcsen megjegyezte: – Hát tudod, itt sokáig volt monarchia, és az időben erős lehetett ide a bevándorlás Magyarországról, így aztán idővel a tájék elmagyarosodott. Na hát, ennyit és nem többet a volt Szovjetunió nagy tudósainak politikai, etnikai földrajzi tájékozottságáról... Merthogy ilyen megjegyzés – ha bizonyos esetben toleranciával kezelhető is

volna – magasan kvalifikált értelmiségi körökben abszurdum: inkább ne szólalt volna meg, ha nem tudta, hogy a Garam mentén Lévától Párkányig őshonos magyarok élnek, mint ahogy nyugat felé a Duna mentén 30–70 kilométeres sávban egészen Pozsonyig. Mindenesetre nagyon hálás vagyok egykori igazgatónak holtában is, hogy elmondta nekünk ezt a történetet, amit súlyos tanulságként soha nem tudok elfelejteni.

Hurbanovo „kontra” Ógyalla

Nem sokkal a közép-európai rendszerváltozások előtt a Rákóczi úton állított meg egy szimpatikus fiatal házaspár, érdeklődve, hogy miként juthatnának el a Filmmúzeumba, merthogy ott egy régen vágott magyar filmet vetítenek. Elmondtam, hogy akár metróval, akár busszal hamar odaérnek, de amikor kiderült, milyen közel van a Filmmúzeum, inkább a gyalogos sétát választották a késő nyári langy időben. De azért szó szót követett, s örömmel újságolták, hogy gyakran járnak Budapestre, múzeumba, moziba, sőt színházi előadásra is, és mutatták szatyorjukat, melyben percekkel korábban vásárolt magyar szépirodalmi művek sorakoztak. No, ez a kultúrszomj tetszett nekem! Beszélőtársaim hanghordozásából sejtettem, hogy felvidéki, mégpedig kisalföldi magyarok. Kérdeztem, pontosan honnan jöttek, a felelet azonban váratlanul ért, mondhatni letaglózott. A válasz ugyanis nem érkezett azon nyomban, talán 2-3 másodperc is eltelt, mire a férfi kimondta, hogy Hurbanovából. Mindjárt elkapott a pulykaméreg, és meggondolatlanul azzal replikáztam: – Letörne a nyelve, ha Ógyallát mondana? Erre be is fejeződött köztünk a beszélgetés. Csak nézett rám szomorúan, fehérre vált arcából, szeme villanásából valami olyan viszontválaszt sejthettem volna, hogy mit kérkedik ez a pesti pasas felvidéki helyismeretével. És mondhatta volna azt is, sokan utaznak át városukon Pozsony felé, s ha valaki véletlenül is megáll, azt sem tudja, hol van, azt meg még csak nem is sejtí, hogy ebben a városban épült Magyarország első csillagvizsgálója. Hiszen Konkoly Thege Miklós (1842–1916), a magyar csillagászat és meteorológia megteremtője ógyallai kastélyának tetején létesítette csillagdáját, amely 1869-ben történt felépítésétől a '70-es évekig működött. A híres tudós főleg asztrofizikával, az üstökösök és meteorok színeképelemzésével, a Nap fotoszferikus jelenségeinek megismerésével foglalkozott.

A házaspár néhány másodperc múltán otthagytott, s én csak lamentálhattam azon, honnan van még mindig ez a nagy óvatosság ezekben az 1945–1948-as vészidőszak után született fiatalokban, hogy egy óhazai magyarnak Hurbanovót mondanak és nem Ógyallát? De az ekkor elkövetett durva, hetyke kiszólásomat azóta is restellem. Jóvátenni persze soha nem lehet, mint ahogy a fiatalokban is nyilván megmaradt a tüske. Azóta többször áthaladtunk a csinos Ógyallán, mindig eszembe jutott az eset. Arra gondoltam, milyen jó lenne, ha bocsánatot kérhetnék. De ez ma már lehetetlen, meg sem ismerném őket. Talán a jó sors segítene azzal, ha ezt az írást éppen ők is elolvassák. Kevés erre az esély.

Hogy el ne felejtsem, a városnévadó Jozef Hurban sem volt éppen magyarszeretetről ismert ember. A szlovák nemzeti mozgalom szervezőjeként 1848-ban szlovák népfelkelők élén harcolt a magyarokkal szemben, de vereséget szenvedve Csehországba menekült. Hurban példája jól mutatja, hogy a szlovákok azt kapták jutalmul, mint a magyarok büntetésül, ugyanis az osztrák oldalon harcoló szabadcsapatvezért a szabadságharc leverése a Bach-korszak abszolútizmusa idején a politikai életből félreállították, sőt börtönbe került, és csak egy idő után kaphatta vissza eredeti lubokai (szlovákul Hlboké) lelkészi állását. Hát akkor jutalmul nevezzük el Ógyallát Hurban tiszteletes úrról, hogy a törvény e város lakóira is vonatkozzon, azaz Hurbanovo mellett nincs helye Ógyallának! Pedig Ógyalla nekünk a magyar tudomány szempontjából kiemelkedően fontos. Jogos kérdés, hogy miért nem Lubokából lett Hurbanovo, és miért pont Ógyallát tisztelték meg ezzel? Értelmes válasz erre nincs – csak! S ebben a sorsban nincs egyedül Konkoly Thege Miklós csillagász városa. Szólhatnék itt Sládkovičovo „kontra” Diószeg példájáról, a Galántához tartozó Matúškovo „kontra” Taksony vagy a Kis-Duna-Vág-

völgy összefolyásánál települt Kolárovo „kontra” Gúta esetéről. Változás semmi, jó esetben a helységnévtáblák mutatják, hogy a településnek köze van a magyarsághoz. Tudomásom szerint az egyedüli város Tornalja, amelyik a rendszerváltozás után – az évtizedekig kényszerűen viselt Šafarikovo helyett – visszakapta régi nevét; igaz, nem magyar, hanem szlovák írásmóddal (Tornaľa). Érzékelhető változás abból fakad, hogy mind Szlovákiában, mind Magyarországon a könyv-, folyóirat- és térképkiadás magánosításával nagyobb lett a szabadság, vagyis a vásárló érdeke diktál a kiadónak, hogy a nyomtatott műben milyen nyelve(ke)n szerepeljenek a helység- és egyéb földrajzi nevek.

Névadás, névhasználat – jó és rossz példák

Az utóbbi negyedszázadban ritkábban járunk a határon túli magyarsághoz. de azért volt néhány utazásunk. A turistautak mellett 2010 nyarán meglátogattuk Görföl Jenőt és családját (5. kép), akiknek jóvoltából Deákit is megismerhették az ilyen ügyekre nagyon is fogékony unokáink (ezért is vesznek szívesen részt írásaim elkészítésében). Görfölektől elkészítve szándékosan megálltunk néhány percre a Vágsellye–Érsekújvár közötti Tardoskedd (Tvrdošovce) névtáblájánál, ahol megrökönyödésükben az unokák beálltak egy fényképre is (6. kép). A magyar artikulációs bázison ezt a szlovák földrajzi nevet felfogni, akár hosszabb gyakorlással is jól kiejteni, írásban a betűk helyes sorrendje szerint visszatükrözni szinte lehetetlen. Ha már szlovák nevet kellett adni, akkor inkább lehetett volna a falunév a kedd lefordításával Utorok, esetleg kiegészítve a Vág (Vah) vagy Nyitra (Nitra), esetleg a Tardoš előtag hozzáadásával!

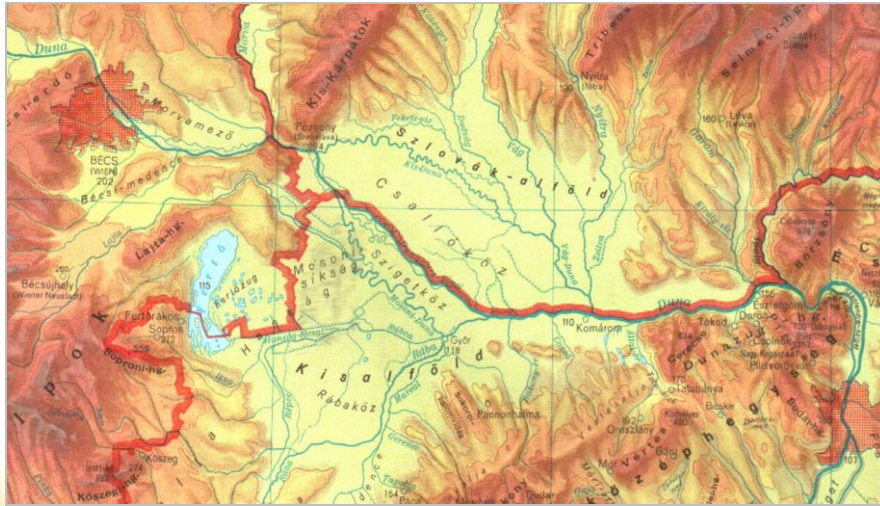

5. kép. Találkozás a Görföl családdal

6. kép. Tóbiás Ilona és Tóbiás András Tardoskedd határtáblájánál

A magyar iskolapolitikának, kartográfiának is megvannak a maga bűnei. Valamikor a '60-as évek elején az Országos Pedagógiai Intézet egyik jeles munkatársa kitalálta, hogy mivel a Kisalföld északi része Szlovákiához tartozik, ezért helyes ezt *Szlovák-alföldnek* nevezni (2. ábra). Sajnos erre a szarvashibára a hazai tudósok, pedagógusok nemigen figyeltek fel, ezért évente százezer példányban jelentek meg iskolai atlaszok a Szlovák-alföld név feltüntetésével. Urbán György írt erről a szégyenletes ügyről nagyszerű cikket a *Geodézia és Kartográfiában*, majd a *Földrajzi Értesítőben*.

2. ábra. Iskolai atlasz térképe, amelyen a Szlovák-alföld név szerepel.

Mint a bevezetőben említettem, a földrajzi névanyag, legfőképpen a Kárpát-medencei magyarság tér- és időbeli változásai, az aktuális nevezéktani problémák mindig foglalkoztattak. Hálás lehetek a sorsnak, hogy Hajdú-Moharos József *Magyar településtár* című, 2000-ben kiadott hatalmas munkájának egyik lektora, a mű megjelentetésének támogatója lehettem. Megemlítem, hogy a Nyugat-magyarországi Egyetemen alakult Közgazdaságtudományi Karon négy alkalommal adtam ki külön füzetben oktatási segédletként *Közigazgatási földrajzi névanyag* című füzetemet. Ebben regionális szervező elv szerint sorolom fel a településeket, s a gyakorláshoz „vaktérképet” is beiktattam. A Kárpát-medencén belüli régiók városai, falvai esetében a magyar nevezéktan a mérvadó, de még a romániai Moldova tartomány északi, középső és déli csángó települései is a magyar helynevekkel szerepelnek.

Utószó

Végül még egy megjegyzés. A reformkor elméit erősen elgondolkodtatta Johann Gottfried von Herdernek az a jóvondolése, hogy a magyarság egy évszázad alatt, vagyis a 19. század folyamán el fog tűnni a szlávok, románok gyűrűjében. A nemzethalál víziójára többféle – jó és rossz – válasz született, közülük számomra Szontagh Gusztáv akadémikusé a legszimpatikusabb, aki azt mondta: „Mi mindnyájan, magyarul, németül, tótul, románul beszélők a magyar álladalom magyar polgárai vagyunk, s az egyik éppúgy, mint a másik, *az egész együtt képezi a nemzetet*,... s ez egy és oszthatatlan magyar nemzet százados lefolyása alatt ezer csatában egyesülve vértettek s haltak ezer csatában egymás mellett annak minden nyelvű és vallású fiai.” A politikai nemzet eme verziója a 19. század számos gondolkodójának írásában, politikusi beszédeiben jött elő, a nézetek egyeztetésének igényével. Az efféle elvekkel a mai ember szívesen megbékélne, támogatná őket a Trianon utáni országok nemzetpolitikai irányelveiként. Részben a bécsi udvar „Divide et impera” politikája, részben a pánszlávizmus változatai nem ebbe az irányba terelték az eseményeket. A 19. század végi magyar politika sajnos az említett elvek ellenében dolgozott, ami az elhibázott I. világháborús magyar kormányzással együtt a trianoni bukásra vezetett. Be kell vallani, hogy az azóta eltelt közel száz év legnagyobb vesztese az egyetemes magyarság. Revízióra lehetőség nincs, megbékélésre remélhetőleg igen. Jelen írásomat is ezen elvek irányították.

Köszönetnyilvánítás

A szerző ez úton köszöni meg unokáinak, TÓBIÁS Ilona egyetemi hallgatónak (Budapesti Corvinus Egyetem) és TÓBIÁS András doktorandusz hallgatónak (Berlin Mathematical School) az anyaggyűjtésben és a kéziratok, illusztrációk összeállításban nyújtott segítségét.